

dalje ob bljuvanju ognjenikov Vezuva in Etne. V novejšem času je opazal Palmieri leta 1861. in 1872. ob bljuvanju Vezuva take hude ure.

Dosedanje opažanje hudih ur nas uči, da se hude ure v srednji Evropi širijo navadno od zapada k iztoku. Da hodijo po tej poti, to določujejo — trdijo meteorologi — gore. Tudi v naših krajih prihajajo hude ure navadno od zapada. Kot desetletni deček sem doživel hudo uro na dan pred vnebovzetjem D. M. I. 1852. Ta huda ura je bila najstrašnejša, kar sem jih kdaj videl. Prišla je od zapada s silnim bliskanjem in grmenjem, in debela toča kakor orehi je uničila po vsem Murskem polju ajdo in turščico. Hudo uro sem doživel tudi leta 1887. v Varaždinskih toplicah. Tudi ta huda ura je prišla od zapada. Opažal sem jo iz načelnikove hiše, katera stoji na najvišjem mestu. Oblak je bil tako nizko, da se je na jugoiztoku dotikal najvišjih hribov. Debela toča je padala pol ure, naredila na strehah mnogo škode ter uničila vinograde in polja popolnoma. V strelovod na zvoniku je ob hudi uri treščilo trikrat in mnogokrat je treščilo v hrib, ki zapira na jugoiztoku dolino.

Često se dogaja, da isti čas izhaja več hudih ur iz raznih strani ter se širijo druga proti drugi.

Hudourni oblaki se širijo jako različno.

Hudourni oblaki se širijo namreč tako, da je njihova prednja stran široka, ali tako, da je prednja stran ozka, ali pa, da izhajajo iz istega središča na vse strani kakor traki.

Različna je hitrost, s katero se širijo hudourni oblaki. Hudourni oblak se včasih giblje tako polagoma, da v jedni uri preide samo dva kilometra, a včasih preide tudi šest in celo trinajst kilometrov v jedni uri. Opazilo se je, da

je v ravninah hitrost mnogo večja nego med gorami, ker gore zadržujejo hudourne oblake. Ferrari je opazil, da je v dolini reke Pada srednja hitrost hudournih oblakov 33 kilometrov v uri. V Liguriji in srednji Italiji preide hudourni oblak 38 kilometrov v uri. Hitrost hudournega oblaka se preminja tudi v letnih časih in je meseca julija največja.

Že l. 1782. je opazil Plauer, da hude ure tudi vplivajo na barometer in sicer tako, da se živo srebro vzdiga, ako se huda ura približuje. To je trdil tudi Strehlke, sklicujoč se na svoje opažanje od leta 1827. do 1830.

Meyer je leta 1886. opazil hude ure in se vselej prepričal, da v barometru pred hudo uro živo srebro pade, da se pa vzdiguje tedaj, ko se huda ura prične.

Klein je opazil v najnovejšem času čez 88 hudih ur in je vselej videl, da se toplina pred hudo uro poviša, živo srebro v barometru pa zniža. Ob hudi uri pa se v barometru živo srebro vzdigne, a toplina se zmanjšuje. Iz tega se učimo, da hude ure nastajajo vselej zaradi stanovitnega pritiska zraka in zaradi topline; ker to dvoje ni povsodi jednako, tudi ni povsodi jednako veliko hudih ur. Tudi radi tega, ker vplivajo na razvitek hudih ur gore, doline in močvirja, so hude ure na zemeljski površini nejednako razdeljene. Največje število hudih ur je v gorkih (tropskih) krajih. Arago, Humboldt in Kämtz trdijo, da so hude ure v teh krajih najgroznejše.

Plinij pripoveduje, da v Egiptu ni hudih ur. Tudi v Etiopiji ni hudih ur, kakor Plutarch trdi. V severni Afriki tudi hudih ur skoraj ni. Arago pripoveda, da prebivalci Lime (Peru) ne poznajo hudih ur. In tudi na morju so kraji, v katerih ni hudih ur.

(Dalje.)

Zajčki samostan pri Konjicah.

(Spisal Ivan Somrek.)

Po hladni rosi spenja
Se zelen bršelin;
On samostan objema,
Hranjuje nja spomin.

Slomšek.

Lepa je naša slovenska domovina. Diči jo prirodna krasota, ki se kaže v mogočnih gorskih velikanih, v krasnih vinskih goricah in mičnih rodovitnih ravninah. Ima pa še drugo prednost, ki pospešuje naše domoljubje. Zemlja slovenska je namreč tudi bogata po zgodovinskih znamenitostih, ki nas spominjajo naših slavnih pradedov. Treba nam je prepotovati le majhen kos

dežele in pred nami se razkrije ves njen čar: pozdravljajo nas s prijaznih gričev mične cerkvice, mogočni gradovi in starodavne razvaline, priče iz preteklih dob. V tak kraj hočemo iti tudi mi in si ogledati njegove znamenitosti.

Od južno-železniške postaje v Poličanah se pripeljemo po novi ozki železniški progi v Konjice, najlepši trg dravinjske doline. Ako gremo

na razvedrilo iz trga mimo znane razvaline Tatenbahovega gradu čez Konjiško goro, pridemo v uri hoda do kmečkega poslopja „na Kumnem“, od koder je krasen razgled. Proti večeru zagledamo v daljavi romantično Savinjsko dolino s prijaznim celjskim mestom, na desni strani se vzdigujejo skalnati velikani Solčavskih planin proti sinjemu nebu. Na Kumnem pa nas iznenadijo razvaline starodavnega zidovja, ki so že zelo obrastene, da se na prvi hip niti ne spoznajo in zapazijo. Starega moža, ki nas spremlja, vprašamo, od kod so te razvaline, in reče nam, da je bila tukaj v starih časih pristava slavnega zajčkega samostana, ki je od tod komaj četrt ure oddaljen. A videti se še ne dá, ker je obdan z gozdom. Da bi si ga ogledali, korakamo od pristave, stoječe na bregu, navzdol, dokler ne pridemo do samostanskega zidovja, ki stoji ob vznožju Konjiške gore.

Neki Dunajčan, ki je prvokrat zagledal velikansko zidovje zajčkega samostana, vzkliknil je: „Lepe in umetno izdelane stavbe vidim v mestu; bil sem pred nekaj dnevi v Trstu in občudoval tam čudesa pred mestom razprostirajočega se morja: a tako veličastnega vtiska nisem občutil na svojem potovanju, kakor ob

pogledu tega zidovja, ki v tihi samoti tako zapuščeno stoji in vendar vsakomur, ki ga obiše, otožno oznanjuje, da je imel slavno preteklost!“ Starček, ki nas vodi, pripoveduje, da so v tem dolu nekaj živeli „beli menihi“ kartuzijanskega reda. A ker nas je pred vsem zanimalo, kako je mogel vendar v tam zapuščenem, od gozdov in hribov krog in krog obdanem kraju nastati samostan, pozvedeli smo od starčka, kaj si narod pripoveduje o njegovem početku.

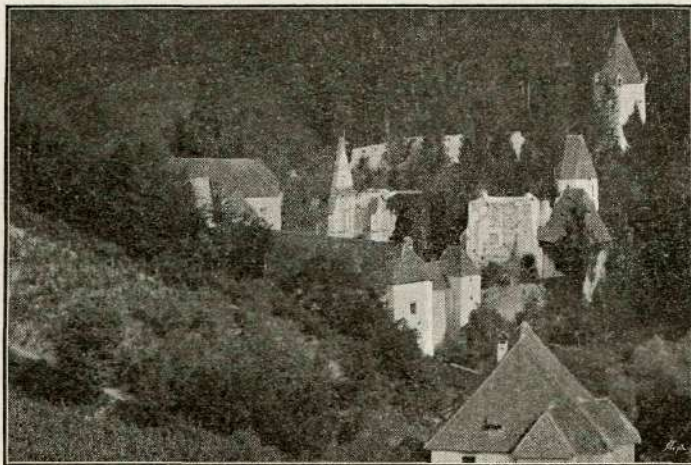
I.

V starih časih, pravi se, je prišel štajerski vojvoda (Otokar V.) v Konjice, da obiše konjiškega viteza (Leopolda). Ta ga sprejme veselo in mu napravi gostijo, na katero povabi tudi nekaj sosednih vitezov. Vojvodi, vladarju štajerskemu, na čast priredi konjiški vitez velik

lov v zaraslih goščavah Konjiške gore, v katerih so se takrat med divjačino nahajali še skokonogi jeleni. Pred lovom se dogovoré viteški lovci, da naj zatrobi v svoj rog tisti, kdor prvi ustreljajena. Potem so razpustili svoje lovske pse in se razšli na razne kraje. Otokar je bil tako srečen, da je prvi zagledal jelena. V hipu sproži nanj z lokom, a ga samo obstreljajena. Zadet in vsplašeni jelen dirja čez drn in strn naprej, vojvoda pa za njim; na vsak način ga hoče dobiti. A pri tem lovu se loči od svojih tovarišev tako daleč, da ni slišal več njih lovskih rogov. Zaman je napejal svoje moči; naposled vendar pusti jelena, rajši se oddahne in utrujen nasloni na breg. Tu ga premaga spanje in ga zaziblje v sladki sen. V sanjah se mu prikaže sveti Janez Krstnik v beli dolgi halji in mu naroči, naj sezida v tem kraju samostan za menihe, ki

imajo ravno tako oblačilo, kakor je ima svetnik na sebi. Ko se Otokar prebudi, premišljuje, ali je bila to resnična prikazen, ali le taka, kakoršne v sanjah pogosto vidimo, ki so brez pomena. Toda kmalu je prepričan, da je to božja volja. Pod plaščem namreč, s katerim si je pogrnil noge, najde trepetajočega zajčka, ki je iskal pri vojvodi zavetja pred preganjanjem lovskih psov. Zato se sedaj odloči izpolniti, kar mu je sv. Janez zapovedal v sanjah, in imenuje samostan po zajcu „zajčki samostan“. Tako poroča ljudska pravljica.

Kaj pa nam priča o tem zgodovina? Kar se imena tiče, omenjamo, da se samostan v listinah do leta 1182. nahaja pod imenom „in valle st. Joannis.“ Od tega leta naprej pa se nahaja ime „Sitz“ zaradi pristave, ki jo je dobil samostan od Otokarja VI.¹⁾ od leta 1185. pa se imenuje že Seiz²⁾ Odkod je ime samostanu? Po pravljici se imenuje tako zaradi zajca, ki je bil nekako vzrok, da se je ustanovil. A Nemci trdijo, da se ime „Seiz“ izvaja iz staronemške

Razvaline zajčkega samostana.

¹⁾ „Pater meus (Otokar V.) dederat decem et novem mensuras miellis in Tyver . . . Dedimus etiam villam, quae sibi contigua est nomine Sitz“. (Listine Otokarja VI.)

²⁾ Stepischnegg: „Karthause Seiz“.

korenike „sid“¹⁾, kar pomenja nizko pokrajino, v kakoršni se istinito nahaja. Toda tako tolmačenje je popolnoma neopravičeno. Prvič stoji v kraju, kjer so tudi že tačas Slovenci prebivali, drugič pa ga Otokar, njegov ustanovitelj, ni tako imenoval, in tretjič niso prvi menihi prišli izmed Nemcev, ampak s Francoskega. Da govori pravljica prav, tega zanesljivo ne moremo trditi. Toliko pa je gotovo, da je pravljica jako stara, in da so jo tudi poznejši menihi, med katerimi so bili Nemci in Francozi, dobro poznali in si tako postanek samostana tolmačili, kar nam priča grobni kamen rakve, kjer je bil pokopan Otokar V. Na tej marmorni plošči je izdolbena podoba zajca, spečega v krilu ustanoviteljevem, ki počiva pod drevesom, z napisom: „Tukaj leži Otokar (V.), mejni grof štirski, Ivana Kunigunda in Otokar (VI.) verni sin.“²⁾

Zgodovinsko je dokazano, da je Otokar res bil pri konjiškem vitezu Leopoldu (l. 1151.), s katerim se je pogodil za dolino in za hribe, ki so bili na okrog. Ko je bil odločen prostor, kjer je imel stati samostan, obrnil se je pobožni Otokar najprej do papeža Aleksandra III.³⁾, da bi mu dovolil kmalu izpolniti storjeno obljubo. Na Francosko pa pošlje dva najzvestejših dvornikov prosit, da dobita menihe, kakoršne mu je označil sv. Janez. Menihi, h katerim so šli prosit, živeli so v neki puščavi blizu Grenoble-a, Chartreuse imenovani, in od todi so se menihi zvali kartuzijani. Njihov red je ustanovil sveti Brunon iz Kolina (l. 1084).

Po papeževem povelju prideta Julij, nadškof iz Prenesta, in arhidijakon Peter z nekaterimi kartuzijani v Konjice (1160.), kjer so v župnišču ostali tako dolgo, dokler ni bil dozidan samostan s cerkvico (okoli l. 1174.). Prvi menihi so prišli s Francoskega: njihov prednik je bil Beremund iz angleške kraljevske rodovine. Ustanovitelj in zaščitnik je podaril precejšnje posestvo ter mu podelil l. 1165. ustanovno pismo. Glasi se po Slomšekovi prestavi tako-le: „Otokar, mejni grof štajerski, vsem krščanskim vernim pomniti dajem, kakor sem red kartuzijanske samote v mejne kraje svoje dežele preselil. Tedaj v hvalo vsegamogočnega Boga sem obljubo, že z velikim poželenjem svojega srca dolgo poprej storjeno, srečno dopolnil, in da bi mogel svoje želje tudi doseči, sem se po poslancih apostolski milosti priporočil, naj bi s svojo oblastjo pripomogli, opominjevale prosili in v Gospodu na-

ročili in svete očete prej imenovanega reda na mojo molbo pridobili. Tako sem s podporo po toliki pripomoči začeto delo po božji milosti dogotovil. Je trg, ki se sploh Konjice imenuje, v oglejskem očastvu (patriarhiji), blizu katerega leži pristava od visokih hribov ograjena, prej omenjenemu redu najprijetnejša, v kateri pristavi sem na čast G. n. Jezusa Kr. in svete njegove porodnice vselej d. Marije in sv. Janeza Krstitelja in vseh svetnikov samostan prečastitemu redu postavil in sem to pristavo ravno tam z mogočno roko na oltar položil itd. To se je srečno zgodilo leta 1165. po včlovečenju Gospodovem, ko je Aleksander III. na apostolskem prestolu sedel, cesar Friderik vladal, Urh na oglejski stolici, Bazilij, prednik v Kartuzu, Beremund pa prednik tega sela bil. Amen.“

Dasi je samostan po tem pismu dobil precejšnje pravice in mnogo zemlje, in dasi je bilo življenje v njem jako skromno, bil je že v svojem začetku v stiskah za vsakdanji živež. Otokar VI., štajerski vojvoda, se ga usmili zlasti zato, ker mu ga je bil priporočil papež Aleksander; potrdi mu stare pravice in mu dohodke poveča s posestvom in denarjem (l. 1182. in 1184.¹⁾ Tudi konjiški gospodje dovolé menihom ribiti po celej Oplotnišici, malem potoku, in po Dravinji, v katero se prvi izteka²⁾, kar je bilo zanje važno, ker niso smeli drugega mesa uživati kakor ribe. O tem še pozneje slišimo kaj več. Imetje samostansko je polagoma rastlo, ker so mu od dné do dné novi dobrotniki prispevali na pomoč. Podpirali so ga namreč ne le deželni vladarji, ki so bili samostanu jako naklonjeni, ampak tudi drugi bogati plemenitniki, kakor n. pr. celjski grofje.

A pridobljeno blagostanje je izgubil samostan najbolj tedaj, ko so Turki pustošili po Slovenskem. Dasi je bil močno utrjen, vendar so ga včasih premagali in oropali, menihe pa po svoji navadi kruto mučili. Tako so l. 1531. razsekali prednika Andreja na drobne kosce. Ob času kmečkih uporov je bil samostan tudi večkrat oplenjen. Največ pa je trpel samostanski ostri red v dôbi, ko se je tudi po Štajerskem širila Lutrova vera. Iz samostana je prišla ta vera in v nekaterih samostanih se je tudi navdušeno sprejela. V zajčkem samostanu je našla ta kriva vera nekatere somišljenike. Med temi je bil razven drugih tudi prednik Peter III., ki

¹⁾ Ad tantam penuriam post mortem patris devenerat, quod locus paene destructus fuerat . . . (Listina iz l. 1182.)

²⁾ Ortholphus quoque de Gonowitz et Otacher et Leupoldus frater eius pro remedio animarum suarum et omnium praedecessorum . . . concesserunt piscationem per totam aquam, quae Oplotnitz dicitur et per illam similiter, quae Trenna nuncupatur. Ibid.

¹⁾ Beiträge zur Kunde steiermärkischer Geschichtsquellen, 17. Jahrg. S. 105.

²⁾ Hic iacet Ottocar marchio Styriae, Ioanna Kvinnth Conivnx et Ottocar, pivs filivs.

³⁾ Et ut voti celerius compos fieri potuissem, missis legationibus Apostolicam clementiam interpellavi. (Pismo do papeža.)

je zatajil svoje katoliško prepričanje in zapustil svoje podložnike. Tako je zaradi tega propal samostan, da je dvakrat prešel drugim v roke. Prvikrat ga je prevzel kardinal Caharija Delfin (l. 1564.), ki ga je izročil Vincenciju Damijanu v oskrbnništvo. Po dolgotrajnih obravnavah ga je kartuzijanski red nazaj dobil l. 1580. A le malo časa preteče, ko ga že leta 1585. drugič izgubi za dve leti in prepusti ženskemu samostanu, ki je blizu Gradca, potem pa jezuitom, ki so ga obdržali do grudna leta 1595. Toda v tem letu so ga na povelje štajerskega vojvode brez vsake odškodnine morali zopet prepustiti kartuzijancem. Od tega leta se je začela nova, vesela doba za samostan. Papež Klement VIII. zapove solnograškemu nadškofu in ljubljanskemu vladiki, ki sta imela oblast tudi čez zajčki samostan, naj skrbita, da se samostanu vse povrne, kar se mu je poprej odtegnilo po krivici. Vladarji pa so prejšnje samostanske pravice potrdili in mu še novih podelili.

Tako je cesar Leopold I. l. 1679. določil, da je prednik samostanski ob jednom tudi prelat. K prejšnjim posestvom pa so se pridružila še druga, med katerimi je najvažnejša Tatenbahova grajščina.¹⁾ Ta grajščak je imel svoj grad pri konjiškem trgu na krasnem holmu, na katerem pa sedaj le puste razvaline pričajo o njegovi slavni preteklosti. Po nesrečni zaroti, v katero se je bil zapletel z Zrinjskim, banom hrvaškim, ob času Leopolda I., bil je k smrti obsojen 26. listopada l. 1671. Sodba se je zvršila istega leta v Gradcu, kjer ga je spremljal pater Seiz na morišče. Po tej obsodbi je njegov sin Anton izgubil plemstvo in pravice do posestev svojega očeta. Šolal se je pod vladnim nadzorstvom, postal duhovnik in v Strasseng-u blizu Gradca kot prošt umrl l. 1718. Tatenbahova posestva je samostan kupil za 48.000 gld., in od sedaj so ostala pri samostanu do konca njegovega obstanika. (Konec.)

¹⁾ Actum Gonobitz, den 5. August 1692.

Slovenski koledarji in koledarniki.

(V 100letni spomin prve Vodnikove in v 50letni spomin prve Bleiweisove „Nove Pratique“ spisal Josip Benkovič.)

(Dalje.)

IV.

Leta 1794. pomladi je Vodnik, tedaj dušni pastir v bohinjskem Koprivniku, naznanil svojemu dobrotniku in prijatelju Žigi baronu Zoisu, da namerja spisati zemljepisje kranjske dežele. Zois je z veseljem pozdravil to misel, a izrazil mu je tudi takoj tehtni pomislek, da Slovenci za take znanstvene knjige še niso sposobni in dovolj poučeni. „Zdi se mi“, tako piše Vodniku 20. sušca l. 1794., „da se mora ljudstvo popreje z manjšimi poskusi te vrste pripraviti, da dobi okus o zemljepisju. Za kako obširnejše delo bi se tudi vsekako težko dobil založnik; tem manj Vam svetujem, da bi kaj tako dragocenega na svoje troške izdali, ker tukaj, kakor sta prej omenjena prijatelja (Linhart in Kumerdej) izkusila v svojo veliko škodo, nikakor ni še mōči nadejati se zanesljive podpore naročnikov in predplačnikov. Najboljše sredstvo, da se našim ljudem vcepi veselje do zemljepisja, bil bi koledar ali tako imenovana pratika. To ima vsakdo v rokah; vsak gospodar išče v njej svēta; brez dvoma je že davno prekoračila tudi obzorje gorjuško in koprivniško. Radi bi ji pustili stare slike in znamenja; tem rajši, ker so jedini ostanek naših tiskarskih starin. Le to bi bilo treba, da

se ta suha pratika (der Name ist nicht ächt slavisch, sondern vom italiänischen prattica=Volkskalender herstammend) razširi in pomnoži z nekaterimi majhnimi sestavki; v to svrhu bi se marsikaj iz zemljepisja dobro podalo. Vmes in poleg tega bi se dali vplesti poučni izreki, poljedelska pravila, kratke pesmi in marsikaj sličnega, izprva manj, potem pa vsako leto več in važnejših stvari. Založnik Mark je že naredil prvi poskus z ugankami o dvanajstih mesecih, katerih pisatelj nam ni znan. Brez dvoma bi se on rad polotil resne zboljšave in podal ljudstvu kot poskus dovolj tvarine za par krajcarjev. Kumerdej, Linhart in Japelj že davno namerjajo izboljšati koledar, a ta stvar je morala zastati za sv. pismom, zgodovino in za jezikoslovnimi deli. Sedaj je najlepša prilika, da to uspešno sredstvo za ljudski pouk ponudimo in prepustimo Vašemu slovstvenemu in značajnemu navdušenju. Iz nabranega gradiva bi izvestno lahko preskrbeli nekatere letnike. Mi vsi (preje imenovani!), zlasti pa jaz, smo pripravljeni, da dotično tvarino za sestavke presodimo z vso zvestobo in skrbjo. Poleg tega vam zberem in kmalu pošljem zahtevane zemljevide, dosedanje koledarske izdaje in sploh vse, karkoli bom našel sličnega gradiva.“ — Kako umno je znal svetovati Zois!

pa vendar ne zmrznejo. Ako v tako ohlajene vodene mehurčke naglo pridere hladen veter, tedaj zmrznejo; ko padajo skozi oblak, primrznejo k njim še doljeni vodeni mehurčki, in tako padajo ta zrna kot toča na zemljo.

To razlaganje potrjuje tudi izkušnja. L. 1850. sta se dvignila Barral in Bixio v balonu in v višavi 5250m sta prišla skoz oblak, in akoprav

je toplomer kazal deset stopinj mraza, vendar vodeni mehurčki oblaka še niso bili zmrzli.

Gori omenjeno razlaganje o postanku toče potrjuje tudi moje opažanje. Dne 13. velikega travna l. 1834. na binkoštno nedeljo je provzročil namreč sever, ki je pihal s silno močjo v oblak, strašno točo okoli Varaždina.

(Dalje.)

Zajčki samostan pri Konjicah.

(Spisal Ivan Somrek.)

(Konec.)

Več stoletij je prebíl samostan med raznimi nezgodami. Napadali so ga Turki, plenili so ga kmečki uporniki, pa uničiti ga niso mogli. Za nezgodami so vselej kmalu vse popravili, in bilo je lepše kakor poprej. A prišel je drug sovražnik nanj, ki je to dosegel, kar prej vnanji sovražniki niso dosegli, niti oni, ki so se izneverili za časa razprostiranja luteranstva. Ta novi sovražnik je bil, kakor pravi Slomšek, „brezbožnega časa posvetni duh, ki je v preteklem stoletju oblastnike podkuril in nad samostane razdražil.“ Prišlo je za mnoge samostane usodno leto 1782., v katerem je tudi zajčkemu samostanu odbila zadnja ura. Dne 22. prosinca so zvedeli kartuzijani svojo žalostno usodo. Nekega jutra pridejo župljani k sv. maši, a najdejo samostanska vrata na stežaj odprta, menihe pa žalostno odpravlja joče se na pot. Ljudem se je to zdelo čudno, a kmalu zvedó, da se godi to na povelje cesarja Jožefa II. Očetje, katerih je bilo takrat trinajst, — akotudi je samostan od l. 1414. smel imeti dvajset duhovnikov-očetov, — morali so samostan zapustiti in so na župnijah pastirovali kot duhovniki, oni pa, ki so bili za pastirovanje nezmožni, dobili so preužitek. Zemljišča s poslopji vred, ki so pripadala samostanu v „Zajckloštru“, Konjicah, Oplotnici, Žičah, prevzela je sedaj država. Vse skupaj so cenili okoli 198.000 gld. vrednosti. Hišo, zvano „Zajčki dvor“ v Gradcu. prodali so za 3710 gld. Za samostansko cerkev je cesar Jožef II. sam v latinskem pismu goriškemu nadškofu predlagal, da se postavi za župnika zajčke župnije Francišek Perko, vikar celjske mestne cerkve. Ker pa je zajčko samostansko poslopje postalo last posvêtne gosposke, ki je tam bivala in se z župnikom ni kaj dobro razumevala, župnija več let ni imela svojega župnika. Tudi samostanska cerkev je morala prenehati, in na njeno mesto je stopila njena podružnica v Špitaliču na dan svetega Filipa¹⁾

l. 1808. Država je samostanska posestva l. 1827. v Gradcu prodala knezu Veriandu Windischgrätzu za 193.000 gld., katerega naslednik knez Hugon jih ima še dandanes.

II.

Ko smo slišali nekaj najvažnejših podatkov samostanske zgodovine, mika nas še tudi zvedeti, s čim so se pečali menihi, kako je bilo njih življenje in delovanje.

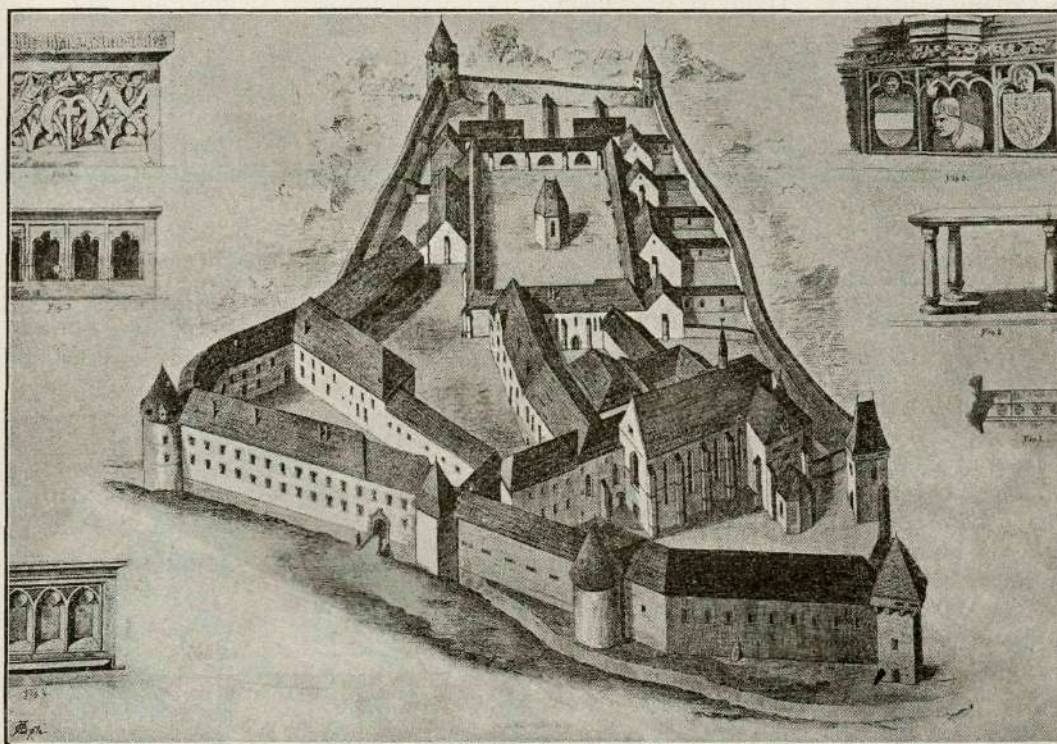
V gozdni samôti in tihoti, oddaljeni od posvêtne hrupa, v dolini, kjer se razven žvrgolenja drobnih ptičic v bližnji goščavi in razven potoka, žuborečega mimo samostanskega poslopja, ne sliši noben glas, živeli so menihi po zapovedih ostrega reda, vsak v svoji mali stanici (celici), h kateri je spadal tudi za vsakega posebej še vrtec. Tukaj so delali in molili in v pobožnem preišljevanju povzdigali svojega duha k Bogu. Živili so se le z uborno hrano. Obedovali so večinoma vsak zase, le redkokdaj skupno v svoji obednici. Molitve in vsakdanje pobožnosti pa so vedno skupno opravljali v cerkvi. Vedna tihota je vladala v samostanu, ker po pravilih svojega ostrega reda niso smeli govoriti. Le kadar so se srečali, rekali so si v pozdrav pomenljivi „memento mori“ (spominjaj se, da umreš). Obdelovati so morali tudi zemljo in so tako z dobrim vzgledom koristili celemu okraju. Puste kraje v Konjiški gori in v okolici so premenili v rodovitno zemljo. Trebili so goščave, kjer so poprej bivale zverine, in napravili tam plodovite njive, rodne vrtove in lepe vinograde. Ko pa je pozneje cesar Jožef odpravil menihe, premenila se je vsa obdelana in rodovitna okolica skoraj do cela v puščavo, kakoršna je bila nekdanj; zato je bila odprava menihov celemu okraju v veliko škodo. Med menihi so bili tudi razni rokodelci, ki so vsa potrebna hišna in poljska orodja napravljali sami. Pred nekaj leti je bil še videti v samostanu takó ume talno izdelan in izrezljan kolovrat, da ga je

¹⁾ Mnemosynon Slavicum, str. 112.

občudoval vsakdo, ki ga je videl. Znali so tudi lepo rezljati palice, tobačnice in napravljati ure. Neposvečeni redovniki ali bratje so skrbeli za gospodarstvo. Na vsaki pristavi so imeli svojega oskrbnika, ki jim je pazil na posestvo, delavce nadziral pri delu, poleg tega pa tudi skrbno gledal na to, da so vsi vestno opravljali verske dolžnosti.

Duhovniki so imeli po dnevu in po noči določene ure, ob katerih so se zbirali v cerkvi in skupaj molili in prepevali. Kdor je uro zaspal, bil je očitno kaznovan. Po dvakrat na teden so skupaj obedovali in takrat so smeli tudi govoriti.

Dvakrat na teden so napravljali skupne sprehode po bližnjem gorovju, ako je bilo ugodno vreme. Otroci iz okolice so to dobro vedeli in čakali ob stezah, ker so upali, da dobé od menihov podobic in svetinj in drugih darov. Posebno ostro jim je bil zapovedan post. Živili so se ob zelenjadi in sočivju, ker mesa niso smeli jesti, in zato izmed rokodelcev pri njih samo mesarjev ni bilo. Samo takrat, kadar je bil Božič v petek, smeli so uživati tudi mēсна jedila. Dovoljene so jim bile pa ribe. Zato so imeli blizu samostana obširne ribnike, v katerih so gojili razne vrste rib. Ribiti so pa smeli tudi

Nekdanji zajčki samostan.

po celem celjskem krogu, v Dravinji in Oplotnici, kakor smo že omenili.

Skozi samostanska vrata ni smela nobena ženska, le moški so hodili v njihovo cerkev. Za ženske je opravljal kapucin iz Celja v mali kapelici zunaj samostana sv. mašo.

Najbolj priljubljeni so bili zaradi gostoljubnosti. Kakor hitro je odzvonilo poldan, prišli so ljudje od vseh strani na kosilo. Vsakdo je dobil jesti, če je le žlico s seboj prinesel. Ženske, ki niso smele v samostan, obedovale so v bližnji hiši, ki je bila onstran ceste. Še sedaj se vidita kamenita hleba, po katerih se je merila velikost hlebov, delavcem odmenjenih. Kmetom in ubožcem so bili redovniki pravi očetje. Popotnik

vsakoršnega stanú je našel v samostanu pogrnjeno mizo. Zaradi mnoge miloščine, ki jo je samostan delil, prejeli so od Bertolda, oglejskega patrijarha, več posestev na Štajerskem (1247). Drugi dokaz njihove radodarnosti in gostoljubja je gostišče na Semeringu (Hospital am Zerenawalde), katero so dobili kartuzijani v preskrbovanje. To kaže, da so bili takrat splošno prepričani o gostoljubnosti kartuzijskega reda. Kako bi bili sicer dali kartuzijanom tako važno mesto, kakor je bilo to gostišče, da bi gostili in spremljali ptujce in siromake, ki so potovali po tej cesti? Najboljši dokaz naše trditve je Špitalič sam, ki je od zajčkega samostana oddaljen blizu četrte ure. Kakor nam

že ime pové, bil je tukaj hospital, t. j. gostišče, kjer so se sprejemali popotniki in revni ljudje, ker v samostanu za ptujce ni bilo toliko prostora, in ker je pri samostanu moral vladati mir in tihota. Pri tamošnjem gostišču so v trinajstem veku postavili tudi kapelico, ki se je pozneje povečala in je dandanes župnijska cerkev špitalska.

Menihi so pa tudi delovali na slovstvenem polju. V trinajstem veku je opeval oče Filip življenje Marijino v pesmih, ki so bile razširjene po celi Nemčiji. Samostanski prednik Konrad (1342) je slovel radi učenosti in zložil več cerkvenih himen in pesmij v latinskem jeziku, kakor: *Matutinale B. V., Hymnus de eadem B. V., Psalteria rythmica, Tractatus super Alleluja paschali*. Ravno tako se omenja kot pisatelj prijor Matevž II. (1531 — 1540), ki je spisal „*Flores campi — maior et minor*“. Letopise ima samostan od svojega početka do časa svojega prestanka. Njegova knjižnica je bila obširna in sloveča. Iz nje sta tudi med drugimi zajemala gradivo za svoje razprave slavni Erazem Fröhlich in Hijeronim Pez. Gotovo bi imela za Slovence marsikaj važnega in zanimivega, ko bi se nam bila do dandanes ohranila. A le malo knjig se je rešilo, samo tiste namreč, ki so bile že med ljudstvom razširjene, predno se je odpravil samostan. Med narodom so širili razne nemške in gotovo tudi slovenske knjige. Narod jih visoko čisla in dobro shranjuje, ker se boji zanje. Zato je tudi prav težko pozvedeti, če jih imajo še pri kaki hiši. Pri neki hiši so mi pokazali več homiletičnih nemških knjig in tudi slovenskih iz prejšnjih stoletij, o katerih mislim ob drugi priliki še več povedati, ako bom mogel najti še kaj novega. Vse druge knjige so se pogubile in uničile. Izmed mnogih raznih rokopisov, kodeksov in diplom se nam ni skoraj nič ohranilo. Menihi so bili razdraženi zaradi krivice, da imajo za ves svoj trud le to plačilo, da morajo zapustiti prostore, ki so jih povečali pobožni vladarji prejšnjih stoletij. V tej razburjenosti in žalosti so na kólih izvozili stare listine na neko njivo in tam vse sežgali, rekoč, naj za nami ne bo nobenega spomina.¹⁾ Kar pa je ostalo, to so državni služabniki, ki so po l. 1782. prevzeli oskrbovanje samostana, z vzgledno nevednostjo prodali nekemu milarju v Konjicah, ki je kupčevalcem zavijal milo v listine in knjižne liste. Potemtakem nimamo skoro nič ostankov slovstvenega in umetniškega delovanja zajčkih menihov, akotudi so mnogi izmed njih bili umetelniki, pesniki in slikarji.

Posebno v stavbarstvu so kazali veliko spretnost. Samostan je imel imenitne stavbe, ne le

take, ki so bile potrebne za trdnjavo in tabor proti navalom sovražnikovim, ampak tudi take, ki nam kažejo, da je v samostanu cvetla stavbarska umetnost. Dasi je bil prostor, kjer je stal samostan, le majhen, vendar se je pri zidanju porabil prav dobro. Od habsburškega vojvode Albrehta III. so dobili (l. 1366.) dovoljenje, da smejo samostan izpremeniti v trdnjavo, da bi bili varni vsakoršnih napadov. Obdali so samostan z visokim močnim zidovjem, katero občudujemo še dandanes. Zid je imel zgoraj mnogo pošév proti soteski obrnjenih lin ali puškaric, skozi katere so streljali, da se ni mogel sovražnik bližati trdnjavi. Te puškarice so prav spretno napravljene. Če pogledaš zid od zunaj, je luknja tako mala, da se komaj vidi, a od znotraj je velika doblina za strelca. Za brambo so imeli tudi rove in prekope, v katere so napeljavali vodo. Večkrat so se morali braniti Turkov, katere so pa večinoma slavno pregnali s pomočjo kmetov, kateri so iskali v samostanskem zidovju zavetja. Obzidje je imelo sedem utrjenih in precěj visokih stolpov, izmed katerih so še posamezni dobro ohranjeni.

Med celo vrsto stavb, hodnikov in zagraj vzbudi našo pozornost najprej samostanska cerkev, ki je središče celega sela. Kdaj je bila ta

Razvaline cerkve zajčkega samostana.

¹⁾ Davorin Trstenjak: Novice 1881.

zaradi svoje krasne gotike slavna cerkev postavljena, ne vem za trdno. Da je samostan kmalu po ustanovitvi potreboval cerkve, o tem ni dvomiti. Prva cerkva, ki jo je akvilejski patrijarh Bogomir v navzočnosti mnogih cerkvenih in posvetnih gospodov posvetil l. 1190. in katera je bila štiri leta pozneje dokončana, predelala in povečala se je v 14. stol. Okrožica (Gesimse), ki je bila pod zadnjo tretjino na cerkvenem zidu, kjer postaja zid drobnejši, kakor tudi spodnje obzidje s svojimi olepšavami, kažejo prejšnjo obliko in velikost cerkve. Bila je najprej zidana v romanskem zlogu, kar potrjuje tudi romansko okno na severni strani. Prenovili pa so cerkev

v novo gotsko obliko, kakoršno je imela v poznejšem času, pač šele v začetku 15. stoletja. Tedaj se je za tretjino povikšala, dobila znotraj štiri križne svode nad ladijo in mnogokotni svod nad velikim oltarjem, zunaj pa podpornike, gotska okna in olepšavo v tem novem zlogu. Imela je podobo pravokotnika (dolžina 30 m, širina 7 m) in proti vshodu apsido, ograjeno s peterimi stranmi pravilnega osmerokotnika. Na južni strani cerkve je prizidana zakristija¹⁾, ki je bila najprej kapela, v kateri so opravljali menihi svojo službo, dokler še ni bila zgrajena cerkev (l. 1194.). V tej kapeli je počival Ulrik Savinjski, sedmi slobodni gospod²⁾, in tukaj so

Ostanki zajčkega samostana.

bili ostanki Otokarja V., njegove soproge Kuniunde in njunega sina, zadnjega Travngavca Otokarja VI., v rakvi, ki smo jo že omenili. Leta 1826. so se Otokarjevi ostanki prenesli v renski samostan. Kapelica je bila dvostropna in nekako predpoda, po kateri so pozneje postavili veliko cerkev. Na levi strani cerkve je bila obednica, ki se takoj spozna po dveh gotskih oknih. Razven tega še opazimo prijazne hodnike okoli štirivoglatega dvorišča, katero ima v sredini lično, še dandanes dobro ohranjeno kapelico. Njen črtež je pravilni osmerokotnik, katerega strani so 5 m dolge. Znotraj jo diči križni svod, čegar lepšalna rebra delajo zvezde in razsvetljujejo tri okna. Stavba je, kakor

kaže letnica pod solčno uro, iz l. 1469. Služila je za pokopališče samostanskih predstojnikov (Priorengruft), katerih je bilo lepo število sedeminsedemdeset. Med temi je bil v letih 1391.—1410. poglavar ali general celega kartuzijanskega reda. Okoli hodnika so bile celice za posamezne menihe z malim vrtom, ki ga je moral vsak sam obdelovati, kjer si je tudi sam izkopal svoj grob.

Tak je bil nekdanj samostan, ki je slovel daleč po svetu. Bil je starejši, kakor vsi drugi kartuzijanski samostani ne le na Slovenskem,

¹⁾ Imenuje se: „primus nostrae foundationis locus.“ Zajčki letopis.

²⁾ Lapajne: Zgodovina štajerskih Slovencev, str. 88.

ampak tudi na Nemškem. Pa od njega nam ni ostalo drugega, kakor žalostna groblja. Cerkev je razpadla z vsem umetelnim lišpom. L. 1818. so oltarje, orglje, cerkveni tlak in raznovrstne cerkvene reči prodali in, kolikor se je dalo, raznesli na vse strani. Zidovje je razpadlo, oboki in stebri so se porušili, in tam, kjer se je nekdanj razlegalo pobožno petje, odmeva sedaj žvrgolenje krilatih pevcev. Srobotje in bršlin zdaj „samostan objema, hranjuje nja spomin“. Od poslopja stoji del, ki je na južni strani. Na teh delih je še streha; viničar in neki lovec stanujeta še tukaj. Seveda je še več sob, v katerih bi se dalo stanovati, ki so pa prazne in zapuščene. Kaka razlika med sedanjim in nekdanjim časom!

Popotniki, ki so bili nekdanj v samostanu dobro došli gostje, morali bi danes z žalostnim srcem potovati mimo, zaman bi iskali gosto-

ljubnega sprejema, ker je vse zapuščeno. Vsako leto še pride mnogo ptujcev od vseh strani, ki občudujejo velikansko zidovje v tej tihi samoti, zvesto poslušajo narodne pravljice o nekdanjem bogastvu „Zajckloštra“, kakor ga ljudstvo imenuje, in o velikih zakladih, ki so zakopani v porušenih kletih.

Po noči hod'jo kopat,
Zidovje rušijo;
Pa groza jih obide,
Brez d'narjev odtekó.

Od leta do leta samostan bolj razpada, ker ga nihče ne popravlja. Če še zanaprej tako ostane, izgubil se bo vsak sled in le narodna pravljica bo oznanjala poznejšim rodovom, da je tukaj nekdanj stal samostan gostoljubnih „belih menihov“.

Roditelja rimskega cesarja Romula.

(Spisal Andrej Fekonja.)

Jugoslavija, posebej nekdanja Panonija in stara Dalmacija, je domovina več rimskih cesarjev. Tako je bil n. pr. Decius rojen v Bubaliji, selu pri Sirmiju (Srem); Claudius II. je bil kmečki sin iz Panonije, Aurelianus tudi kmečkih starišev sin iz Srema; Probus je bil tudi kmečki sin iz Srema. Zatem Valerius Diocletianus, sin oslobojenega sužnika v Dalmaciji, rojen je bil v mestu Diokleji; Julius Nepos je bil tudi doma iz Dalmacije. A poslednji zapadno-rimski cesar Romulus Augustulus je izšel, vsaj posredno, zopet iz Panonije, iz davnega Petovija — sedanjega Ptuja. — In o tega-le roditeljih izpregovorimo tu nekoliko.

Cesarja Romula otec Orestes.

Znan je v povestnici Romula Augustula otec, rimski patricij Orestes, svoj čas upravitelj zapadno-rimskega cesarstva.

Orestes je bil, kakor piše vrstnik Priskos¹⁾, rodod Rimljan in je bival v posavski Panoniji tedaj, ko je to pokrajino imel v oblasti hunski kralj Attila (že Roas od l. 432. po Kr.). Otec njegov se je (po istem poročilu) zval Tatullus in je bil že preje v službi pri Attilu, kar je tudi sinu Orestu pripomoglo, da je postal tajnik hunskega kralja. Attila je Oresta jako čislal ter ga je leta 448. odločil z nekim Edekonom v odposlanca k vshodno-rimskemu cesarju Teodoziju II. Za ženo je imel Orestes hčer nekega

petovijskega grofa Romula, katerega je zapadno-rimski cesar Valentinianus III. l. 449. poslal z noriškim namestnikom Primutom in vojskovojem Romanom i. dr. v poslanstvu k hunskemu kralju Attilu v gorenje Potisje.¹⁾

Po Attilovi smrti l. 453. je ubežal Orestes z neizmernimi zakladi v Italijo, pridobil si tam z bogastvom in duševnimi zmožnostmi službo vojaškega poveljnika, dostojanstvo rimskega patricija ter veliko veljavo v političkih poslih tedaj že propadajoče zapadno-rimske države. Tedanji cesar Julius Nepos je menda slutil nevarnost, pa je odredil Oresta za zapovednika v Galijo, odkoder je bil pozval k sebi Decija ali Aekdicija, sina bivšega cesarja Avita. Orestes vendar ni šel v Galijo, temveč se je, zaupajoč na udano si vojsko, uprl svojemu cesarju. Nepos se umakne v (tedanje stolno mesto) Ravéno, a Orestes ga tukaj zmaga, zato pobegne cesar v Dalmacijo. Mogočni poveljnik Orestes pak postavi na cesarski prestol svojega sinka Romula Momyla, porogljivo Augustula zvanega, dné 31. vinotoka l. 475.; namestu mladoletnega vladarja je pa sam upravljal zapadno-rimsko cesarstvo.²⁾

A skoro dobi Orestes sam protivnika. Rimljanski zavezniki, Scyri, Rugovi, Turcilingi in Heruli so zahtevali večje in večje plače, napo-

¹⁾ Isti čas je bil tam pri Attilu tudi Grk Priskos, odposlanec ces. Teodozija, ter je zanimivo opisal svoje potovanje in vsprejem pri hunskem kralju.

²⁾ Anon. Vales. p. 303; Jordanes de reb. getic. c. 45. Miscella XV. ap. Muratori SS. Rer. Ital. I. 99.

¹⁾ Priscus Rhetor. I. p. 25.